

31. Алексеева Л. М. История инакомыслия в СССР. Новейший период / Людмила Михайловна Алексеева. – Вильнюс – М.: Весть, 1992. – С. 147.

SUMMARY

Olexandr Lakhno

“The split in the split”, or escalation BETWEEN Evangelical Christians-Baptists DURING THE YEARS 1975-1985

The article deals with the processes of deterioration of relations between believers of the All-Union Baptist Union, the Union of Baptist Churches and the autonomous Baptist church on the territory of the Soviet Union. Also examines the implications of the confrontation between the late Protestantism and public authorities in years 1975-1985.

Keywords: autonomous Baptist church, All-Union Baptist Union, Evangelical Christians-Baptists, later Protestantism, schism, the Union of Baptist Churches.

Олександр Лук'яненко

«АТЕЇСТИЧНА ВАРТА» ОСВІТЯН У ДОБУ ВІДЛИГИ

Віра та освіта важко уживались у радянському суспільстві. Як чином вища школа впливала на релігійність населення? де знаходились точки супротиву науки та релігії? Чи існувала проблема віри у закритому педагогічному колективі часів відлиги? Вирішенню цих питань присвячена пропонована розвідка.

Ключові слова: атеїзм, релігія, педінститут, студенти, викладачі, десталінізація.

У лабіринтах «істинної», радянської демократії, декларувалося безліч демократичних свобод. Однією з них була і свобода віросповідання. Однак, як зауважували полтавці, «свобода совісті – це насамперед свобода антирелігійної пропаганди»¹. Чим, власне, і користувалися владні та партійні органи, контролюючи особисте життя людей.

Одним із форпостів у боротьбі за чистоту радянської свідомості від «релігійних пережитків» були освітяни країни, яких виховували на атеїстичних началах педагогічні виші УРСР. Яким чином педагоги впливали на релігійність населення країни часів хрущовської відлиги? Що переважало у їхній діяльності: персональне несприйняття віри чи виконання «державного замовлення»? І, зрештою, чи відбувалася насильницька ласка зв'язку з Богом як майбутніх, так і досвідчених освітян у стінах навчального закладу?

Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка (ПДПІ) був одним з провідних діячів на релігійному фронті краю. Повсякдення його було тісно пов'язане з релігією. Правильніше сказати, з боротьбою з нею. Звичайно, головним козирем у цій грі було атеїстичне

виховання молоді. Самостійний курс основ атеїзму у педагогічних вишах з'явився доволі пізно. Так, у Сумському педінституті про нього заговорили лише у зв'язку з постановою ЦК КПРС «Про помилки проведення науково-атеїстичної пропаганди серед населення» від 10 листопада 1956 року². А у Харківському педінституті імені Г. С. Сковороди у 1958 році доцент Й. Непомнящий ще тільки апробував курс, насичений місцевими прикладами вірувань, на молодих учителях³. У стінах же ПДПІ з 1957 року діяв постійний атеїстичний семінар для королєнківців⁴.

Однак, цілеспрямований наступ на релігійну свідомість молоді не дивний. Майбутні педагоги в основному приїздили до вишу зі сіл та містечок, де віра не вважалася чимось екстраординарним та ретроградним. Наперти, як визнавали самі працівники ПДПІ, вона була невід'ємною частиною їхнього життя⁵. Про це під час нової хвилі антирелігійної кампанії просив колег не забувати директор інституту Михайло Семиволос⁶. Поглянемо одним оком на те, з якого середовища до педінституту потрапляла молодь Полтавщини.

Прикладів релігійності сіл та містечок області, з яких приїздили студенти, можна наводити безліч. Обком партії тримав освітянську інтелігенцію у постійній «бойовій готовності», повідомляючи про чергові факти залучення студентської молоді до різних релігійних організацій⁷. Завідувач облвню С. Самсоненко повідомляв, що попри цифри, що вказують на зменшення віруючих серед учнів та освітян області, «по фактичних діях є прояви далеко неблагополучні»⁸. До ряду таких «неблагонадійних фактів» секретар обкому М. Кириченко відніс те, що в області 45% дітей хрестили після народження (у самій лише Полтаві 1960 року «піддали хрещенню»⁹ 1153 дітей¹⁰). На думку партійця, полтавській інтелігенції варто було б виплекати радянський замітник святкування народження, аби вижити факти того, коли «дитину на світ благословляє батюшка»¹¹.

Освітяни інституту робили і свої «антирелігійні розслідування». За даними, що їх наводив колегам педагог Микола Ляхов, 1/10 учнів області перебували під впливом релігійних вірувань, та й багато учителів були причетними «до вінчання, хрещення, крашання яєць»¹². Полтава за таких умов мала відігравати роль форпосту релігійної протидії. Педагоги вишу часто не приховували свого обурення, слухаючи, як, наприклад, у Лохвицькому районі «буйно» проходили релігійні свята, чи про те, як у Пирятинському районі діти у піонерських краватках святости яблука у церквах¹³. У Кобеляцькому районі одного дня усі учні навіть прийшли з про-релігійними листівками в руках, що додало зайвого клопоту їхнім учителям¹⁴.

У полтавському селі, звідки приходила молодь і куди часто відряджали

з лекціями педагогів вишу, у 1950-х роках все ще шукають своїх відьом. Один з таких випадків мав місце у колгоспі ім. Жданова містечка Василівка на Полтавщині. У 1955 році доярку Аксиню Приходько звинуватили у чаклунстві через те, що вона мала занадто високі надії молока. Односельчани пліткували, нібито дівчина була відьмою, мала хвіст, перекидалась на звіра та пила молоко у корів уночі. Справа, як і годиться, закінчилась судом. Правда, цього разу не середньовічним судилищем для «відьми», а народним судом для обвинувачів: у радянській країні «державна інквізиція» діяла проти «релігійних забобонів»¹⁵.

Як бачимо, колектив вишу жив на межі безбожництва і віри, пошуку Бога та пошуку шляхів його знищення. Освітяни докладали до останнього максимум зусиль. Особливо враховуючи той факт, що у самій Полтаві поволі відроджувалось релігійне життя. Монахи з Полтавського монастиря до його ліквідації 1960 року вели активні проповіді серед населення, що дуже турбувало педагогів: гуртожитки інституту та й сама педагогічна обитель знаходились прямо на шляху до обителі духовної¹⁶.

Більш-менш зрозуміло, що віра не оминала порогу ПДПі. Якщо релігійні студенти потрапляли до лав майбутніх учителів, система мала, говорячи сучасною мовою, «форматувати» їхню свідомість. Саме тому у нас виникло питання: яке місце за рейтингом популярних тем займала антирелігійна пропаганда у стінах ПДПі? Для цього ми вдалися до контент-аналізу партійної документації вишу. В результаті опрацювання протоколів партзборів інституту за 12 років виявилось, що атеїстичне виховання майже у 100% згадувалося партійцями, як розмова заходила про виховання політичне. Ми проаналізували 5 380 виступів педагогів та студентів інституту. Проблема антирелігійної боротьби у стінах вишу за добу десталіназації освітяни присвятили 13% партійного часу (707 виступів). Причому щорічний показник «популярності» питання про «найвищий радянський атеїзм»¹⁷ був доволі стабільним і не опускався нижче 10% з 1956 року.

Як бачимо, у такій атмосфері важко було залишитись байдужим до переконань більшості. Спробуємо розібратись, де було джерело наступу на молодь і як вона сама долучалась до боротьби проти віри?

Безперечним лідером з втручання у духовне життя молоді була кафедра історії СРСР. Її завідувач Григорій Кулик розробляв і широко пропагував тему атеїстичного виховання на уроках історії, даючи їй чи не усім своїм курсовикам¹⁸. Його колега Степан Данішев, як його начальник, систематично писав до «Зорі Полтавщини» статті на антирелігійну тематику¹⁹, ніби риторично запитуючи читацькі маси: «Кому потрібен міф про Христа?»²⁰.

Осторонь не могла стояти і найбільш ідеологічна кафедра інституту. Лише за 1957/58 навчальний рік під керівництвом кафедри марксизму-ленінізму студенти вишу прочитали серед населення Полтави 134 лекції з атеїзму на кшталт «Чи був початок і чи буде кінець світу?» чи «Штучні супутники Землі і релігійні казки про небо»²¹. Це означає, що протягом навчального року молоді люди близько 13 разів щомісяця переконували мешканців Полтави у хибності релігійних вірувань. Студенти фізико-математичного факультету, залучені до читання лекції у місті за дорученням міськкому партії²², за плідну роботу навіть отримували подяки партійних органів²³.

Атеїстичну пропаганду вводили до, здавалося б, непоєднаних з релігією курсів. Так, мовник Марія Безкишкіна особливо наголошувала студентам, що за новим правописом української мови назви релігійних свят (Різдво, Покрова) варто писати з малої літери²⁴. Для переконання молоді в абсурдності віри до найбільш передових атеїстів викладачі зараховували Тараса Шевченка²⁵, Павла Тичину²⁶ та навіть народних співців України²⁷, зачитуючи їхні вірші. Атеїстами презентувались студентам російські письменники та поети «Срібної доби». У лекціях викладачки Міщенко виявлялось, що творчість Сергія Єсеніна поставала насиченою «релігійною архаїкою» лише через дитячі спогади автора: «ісуси, божі матері та миколи» – це казкові образи, спадок дитячих років, тому вони не личили свідомим радянським громадянам²⁸. Тим паче, що, за глибоким переконанням іншого лектора, Лісового, «у комуністичному суспільстві не буде релігії»²⁹.

Однак, всюдисуща боротьба проти віруючих часом набридала навіть педагогам. Так, історик Людмила Медведовська у 1959 році кілька разів звертала увагу колективу вишу на те, що атеїстична пропаганда не була варта тієї уваги, яку їй відводили. Проте, усі «розмови у строю» були припинені директором Михайлом Семиволосом, який дав чітко зрозуміти:

антирелігійна кампанія, розгорнута інститутом, заслуговувала всілякого схвалення³⁰.

Окреме місце у «стосунках» релігії та студентсько-викладацького колективу ПДПІ займає діяльність освітян у лавах Товариства поширення політичного та наукового знання області. Педагоги вишу стояли за кермом організації, планували роботу відділів, часто виїздили в райони та самі долучались до активних пропагандистських заходів, залучаючи із собою підростаюче покоління освітян. Голова товариства, завідувач кафедри марксизму-ленінізму ПДПІ Дмитро Степанов ще на зорі періоду десталінізації першочерговим завданням вважав боротьбу з антинауковим, релігійним світоглядом. Проте, значних успіхів одразу досягти було важко: лише 10% усіх лекцій по місту стосувались атеїзму³¹.

Серед новітніх релігійних рухів найбільше негативу від педагогів діставалося адвентистам (суботникам), п'ятидесятникам (трясунам), баптистам та єговістам³². Отже, найголовнішим завданням було показати гнилість ідеологій супротивників комунізму, а вже потім обґрунтувати ці нападки з точки зору права та логіки.

«Козирем» у цій боротьбі педагоги мали життєві історії, які мали б переконувати населення у брехливості релігії. Ще з 1953 року викладачі Борис Лозовський та Павло Сосін отримали «спецзамовлення» наповнити свої виступи яскравим місцевим матеріалом, який би відвертав полтавців від Бога³³. Але, обтяженим суспільними завданнями викладачам, не треба було ходити далеко, шукаючи своїх «героїв». З 1959 року атеїстичні семінари у ПДПІ почав відвідувати ... колишній перший протодиякон Полтавського кафедрального собору Микола Уваров³⁴. Він був просто знахідкою для борців з релігією. Його образ у лекціях освітян став символом пробудження від «релігійного забуття». До того ж Уваров отримував гарну теоретичну підготовку від викладачів інституту. Потім ішов у маси і проповідував... реакційність релігії та моральний розклад церкви. Напевне, з вуст колишнього священика особливо переконливо звучали оповідки про реакційну сутність Великодня на лекціях у міському будинку атеїста чи у районних клубах³⁵.

Найбільш активними борцями з релігією освітяни ПДПІ були не лише за лекційними кафедрами аудиторій, але й у своєму, Жовтневому, районі міста. Вони були причетні до розхитування позицій не лише «ненависного сектантства», але й титана релігійного життя, православної церкви. Особливо відзначились короленківці на новому агітаційному майданчику біля молитовного будинку баптистів та Макаріївської церкви. Після їхніх «антирелігійних проповідей» містом навіть пішли чутки, що саме так

починається закриття молитовних будинків, а на їхньому місці будуть відкривати кінотеатри для виступів акторів та співаків³⁶.

Згадуючи успіхи на «антирелігійних фронтах», варто зазначити, що напевне, найбільш «близькими» до розвінчання «забобон віруючих» були фізики та математики ПДПІ. Так, Дмитро Мазуренко часто читав лекції по місту про те, як радянська астрономія спростовувала релігію³⁷. Ці лекції стали особливо успішними, коли на допомогу прийшла передова радянська наука і запустила першу космічну ракету. Уже у жовтні 1959 року ця «карта» була вдало розіграна освітянами. Про колег Дмитра Мазуровського говорили: «ракета відправилась на місяць, а члени секції у віддалене село». Під час одного з таких «просвітницьких» візитів один з набожних селян запитав у педагогів, де можливо було знайти Каїна та Авеля на місяці. Педагоги вичекали з відповіддю день, допоки відбулося примісячення, і таким чином виграли бій за свідомість³⁸.

Багато викладачів інституту часто виїздили до області, розповідаючи про шкідливість вірувань. У 1954 році ними було прочитано 903 лекції на Полтавщині. Так, історик Степан Данішев був у Диканському районі, а його колега Микола Каплун у Машівському районі. Це не дивно, адже навіть секретар обкому М. Кириченко закликав освітян придбати церковний календар, аби у день релігійних свят робити невблаганні десанти лекторів у села та містечка Полтавщини³⁹.

Викладачі вишу на громадських засадах також жваво працювали у відкритому 1959 році Полтавському міському будинку атеїста⁴⁰, виступаючи на антирелігійних радіолекторіях⁴¹. Вважаємо, що для педінституту Полтави кульмінацією цієї боротьби стало відкриття на історико-філологічному факультеті музею атеїзму у 1961 році, де студенти проводили часті екскурсії для школярів міста⁴².

Проте, констатуємо таку заповзятість педагогів у наступі на віру, мусимо визнати, що вони виступали і проти перегинів цієї політики. Так, філософ Дмитро Степанов у керованому ним Товаристві поширення наукового та політичного знання на щотижневих атеїстичних лекціях для молоді⁴³ швидко згорнув ініціативу щодо змалювання Христа як комуніста⁴⁴.

Ми познайомились із тим, яким чином педагогічний колектив впливав на релігійність краю. Однак, чи були випадки прямого впливу на членів колективу інституту, якщо за ними помічали «гріх віри»? виявилось, що поки педагоги оповідали татусям та матерям міста про шкідливість віри для розвитку їхніх дітей⁴⁵, у стінах релігійний пієтет студента міг йому дорого коштувати. Так, у 1956 році сусіди по гуртожитку студентки Харитоновой написали доповідну до партійної організації вишу, звинувачуючи дівчину у

проявах релігійності. Студентку звинуватили у вечірній молитві перед сном. Справа затяглась, проте, партбюро змилювалось над віруючою, постановивши, що «підстав для обвинувачення (!) товаришки Харитонової у релігійності немає»⁴⁶.

Ще раз наголосимо на формулюванні: саме обвинувачення у релігійності. Це не дивно, якщо враховувати той факт, що викладачі вишу, як от Григорій Кулик, часто долучалися як громадські обвинувачі до судових слухань у справах про карні дії віруючих⁴⁷.

Це знову-таки не дивина, якщо зі шпальт газет чи не щоденно переконували, що «релігія не є приватною справою по відношенню до нашої партії»⁴⁸. Тому у ПДПі «ворожість» офіційній ідеології шукали навіть у релігійності похилих батьків освітян. Подібного переслідування зазнав викладач Андрій Гуренко, звинувачений у тому, що його батьки у минулому належали до релігійної общини баптистів, які у цей час уже були кісткою у горлі радянської влади⁴⁹. Справа змусила викладача писати листа до директора, пояснюючи, що «їхня релігійність являє собою рядовий пережиток минулого, які ще трапляються серед відсталої (!) частини громадян-стариків, а не прояв якоїсь свідомості, активної настанови, яка б штовхала їх на антигромадянські вчинки, на порушення державної чи трудової дисципліни. Ми – свідомі радянські люди, вихованці партії і держави»⁵⁰.

Звернемо увагу на те, що педагог називав віру пережитком минулого, властивим людям похилого віку. Це пояснення релігійності батьків було доволі звичною обмовкою для полтавців цього часу. Так, на зустрічі з освітянами та інтелігенцією секретар обкому М. Кириченко згадував свій візит до одного з сіл області, де мав розмову з вісімдесятирічною селянкою про мотиви її візитів до церкви. Головним з них бабуся назвала «набалакатись так, як треба, відверто кажучи, відвести душу». На закиди чиновника пояснювала, начебто невістка не пускатиме її до подруг, завжди знаходячи роботу: «а коли я одягнуся та піду до церкви, то невістці якось робиться не по собі, що вона мене не пuste»⁵¹.

Як бачимо, триматись віри у стінах вишу було важко, особливо коли міська влада намагалася зробити усе можливе, аби полтавці не мали місця для задоволення своїх релігійних потреб. У Полтаві за декілька років Хрестовоздвиженський монастир перетворили на школу-інтернат для слаборозвинутих дітей, Миколаївську церкву віддали для турбази облВНО, а церкву на вулиці Фрунзе – під ремонтні майстерні фабрики баянів⁵². Звичайно, в області, звідки приїздила молодь, влада не могла так глибоко простягнути свої руки. Ще траплялись місця, де церкви «блищали, як

іграшка», набагато краще за сільські клуби, які сірими сараями стояли у центрі селища. Подібні факти сільські голови пояснювали просто: «попу що, йому гарно, махнув по селу і зібрав грошей, і відремонтував церкву, а нам того не дозволено...»⁵³. Проте, викладачів ПДПІ як одних з найбільш кваліфікованих лекторів-атеїстів, часто відправляли у передмістя для боротьби за закриття тамтешніх церков. Так, наприклад, Григорій Мандич воював з церковниками у селі Мачухи⁵⁴, допоки його колеги через школу агітаторів-атеїстів у Жовтневому районі Полтави робили ті ж спроби у межах міста⁵⁵.

З цього огляду видно, що місця Богу у житті педагогів часів десталінізації залишалось все менше і менше. До того ж освітяни самі сприяли тому, що портери партійних діячів ставали ріднішими та більш значущими за ікони святих, а запал бойових пісень комунізму поступово забивав мелодійність церковних хорів.

1. Бардик Г. Програма КПРС і атеїстичне виховання трудящих / Г. Бардик // Зоря Полтавщини. – 6 січня 1962. – № 4. – С. 1.
2. Державний архів Сумської області. – Ф. Р-2817. Сумський державний педагогічний інститут імені А.С. Макаренка. – Оп. 3. Документи та матеріали (1944–1978 рр.). – Спр. 196. Навчальні плани на 1956–1957 навчальний рік. – Арк. 39–40.
3. Державний архів Харківської області. – Ф. Р-4293. Харківський державний педагогічний інститут імені Г. С. Сковороди. – Оп. 2. Документи та матеріали (1953–1964 рр.). – Спр. 740. Звіти про роботу ХДПІ за 1957–1958 навчальний рік. – Арк. 30.
4. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф. 251. Первинні партійні організації Жовтневого району Полтави. – Оп. 1. – Спр. 4830. Полтавський державний педагогічний інститут (11.01–19.12.1957 рік). – Арк. 122.
5. Там само. – Ф. 15. – Ф. 2. – Спр. 1717. Інформації, доповідні записки, пропозиції обкому КПУ (2.01–13.12.1958). – 213 арк.
6. Там само. – Ф. Р. – 1507. Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка – Оп. 1. Документи за 1939–1969 роки. – Спр. 440. Протоколи засідань Вченої ради (24.09.1953–30.08.1954). – Арк. 152.
7. Там само. – Ф. 15. – Оп. 2. – Спр. 1650. Інформації міськкомів, райкомів обкому КПУ (29.06–30.12.1957). – Арк. 74.
8. Там само. – Ф. Р-6829. Полтавське обласне товариство по поширенню наукового та політичного знання. – Оп. 1. – Спр. 100. Протокол № 3 пленуму правління. (11.03.1959). – Арк. 38.
9. Там само. – Спр. 50. Стенограма третьої конференції товариства: протоколи, звітна документація (18.12.1955). – Арк. 31–34.
10. ДАПО. – Ф. 15. – Ф. 2. – Спр. 1900. Довідки, інформації відділу пропаганди та агітації обкому КПУ (3.02–24.04.1960). – Арк. 2.

11. Там само. – Ф. Р-6829. – Оп. 1. – Спр. 115. Протокол № 5 пленуму правління (17.03.1960). – Арк. 45.
12. Ляхов М. Атеїстичне виховання дітей / Микола Ляхов // Зоря Полтавщини – 15 червня 1958. – № 117. – С. 3.
13. ДАПО. – Ф. Р-6829. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 31–32.
14. Там само. – Ф. 251. – Оп. 1. – Спр. 5057. Первинна парторганізація КПУ Інститут удосконалення кваліфікації учителів міста Полтави. (10.01–13.12.1957). – Арк. 2.
15. Там само. – Ф. Р-6829. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 31–34.
16. Там само. – Ф. 244. Первинні парторганізації Київського району міста Полтави. – Оп. 1. – Спр. 3925. Первинна парторганізація КПУ середньої школи № 2 робочої молоді (30.03–31.12.1956 рік). – Арк. 48.
17. Там само. – Ф. Р-1507. – Оп. 1. – Спр. 681. Стенограми лекцій 1959 року. – Арк. 82.
18. Там само. – Спр. 541. Протоколи засідань кафедр (31.08.1955–28.06.1956). – Арк. 12.
19. Там само. – Спр. 713. Звіти про роботу кафедр інституту за 1959–1960 навчальний рік – Арк. 23.
20. Данішев С. Кому потрібен міф про Христа? / Степан Данішев // Зоря Полтавщини. – 6 січня 1960. – С. 3.
21. Там само. – Ф. Р-1507. – Оп. 1. – Спр. 633. Інформація про організацію суспільно корисної та громадсько-політичної роботи студентів в 1957–1958 навчальному році. – Арк. 3.
22. Там само. – Спр. 700. Протоколи засідань Вченої ради (31.08.1959–08.07.1960). – Арк. 156.
23. Там само. – Ф. 12. Полтавська міська партійна організація КПУ. – Оп. 1. – Спр. 751. Протоколи засідань бюро міськкому КПУ № 43–1 (11.09–27.12.1957). – Арк. 64.
24. М. Безкишкіна. Друге видання українського правопису / Марія Безкишкіна // Зоря Полтавщини. – 30 березня 1960. – № 64. – С. 2.
25. ДАПО. – Ф. Р-1507. – Оп. 1. – Спр. 681. Стенограми лекцій 1959 року. – Арк. 82.
26. Там само. – Спр. 741. Стенограми лекцій 1959–1960 роки. – Т. 1. – Арк. 67.
27. Там само. – Ф. Р-6829. – Оп. 1. – Спр. 37. Протоколи засідань президії правління (1.07–30.10.1954). – Т. 2. – Арк. 143.
28. Там само. – Ф. Р-1507. – Оп. 1. – Спр. 741. – Арк. 152.
29. Там само. – Арк. 155.
30. Там само. – Спр. 680. Протоколи засідань Вченої ради інституту (14.07.1958–20.08.1958). – Арк. 65; 70.
31. Там само. – Ф. Р-6829. – Оп. 1. – Спр. 38. Протоколи Третього Пленуму правління (17.06.1954). – Арк. 11.
32. Там само. – Спр. 109. Постанови Президії правління (13.01–26.10.1960) – Арк. 40–43.
33. Там само. – Спр. 25. Протоколи засідань президії правління (8.01–21.05.1953). – Т. 1. – Арк. 121.
34. Там само. – Спр. 106. Довідки, звіти та інформації за 1959 рік. – Арк. 89–90.

35. Там само. – Спр. 111. Протоколи засідань президії правління (15.01.1960). – Арк. 51–52.
36. Там само. – Спр. 116. Протоколи шостого, сьомого та восьмого пленумів правління (27.05–12.12.1960). – Арк. 28.
37. Там само. – Спр. 97. Протоколи засідань президії (16.01–27.03.1959). – Т. I. – Арк. 54.
38. Там само. – Спр. 101. Протокол № 4 пленуму правління. (20.10.1959). – Арк. 35.
39. Там само. – Спр. 117. Матеріали п'ятої конференції товариства (13.12.1960). – Арк. 120.
40. Там само. – Арк. 60.
41. Там само. – Ф. Р-6829. – Оп. 1. – Спр. 104. Листування з республіканським товариством (3.01–23.12.1959). – Арк. 59.
42. Там само. – Ф. Р-1507. – Оп. 1. – Спр. 762. Звіти про роботу факультетів інституту за 1960–1961 навчальний рік. – Арк. 1.
43. Там само. – Ф. Р-6829. – Оп. 1. – Спр. 68. Протоколи засідань президії правління (26.02–17.05.1957). – Арк. 50.
44. Там само. – Ф. П-251. – Оп. 1. – Спр. 5719. Первинна парторганізація КП України Товариства з поширення політичного та наукового знання міста Полтави. (11.01–30.12.1957). – Арк. 18.
45. Там само. – Ф. Р-6829. – Оп. 1. – Спр. 45. Протоколи засідань президії правління товариства. – Т. 1 (11.01–13.07.1955). – Арк. 151.
46. Там само. – Ф. 251. – Оп. 1. – Спр. 4829. Полтавський державний педагогічний інститут. (19.01.–20.12.1956) – Арк. 128.
47. Архів Полтавського національного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка (Далі – АПНПУ). – Ф. 2. Особові справи співробітників та професорсько-викладацького складу. – Оп. К-4. – Справа. Кулик Григорій Іванович. – Арк. 26.
48. Рассохін М. Залучаємо інтелігенцію до науково-атеїстичної пропаганди / М. Рассохін // Зоря Полтавщини – 11 липня 1958. – № 135. – С. 2.
49. Лахно О. Церковна опозиція Євангельських християн-баптистів в Україні (1940–1980-ті роки): Монографія / Олександр Лахно. – Полтава: Друкарська майстерня, 2009. – 288 с.
50. АПНПУ. – Ф. 2. – Опис. Г-2. – Справа. Гуренко Андрій Михайлович. – Арк. 10.
51. ДАПО. – Ф. Р-6829. – Оп. 1. – Спр. 117. Матеріали п'ятої конференції товариства (13.12.1960). – Арк. 113.
52. Там само. – Ф. 15. – Ф. 2. – Спр. 1982. Інформації, довідки відділу пропаганди та агітації ЦК КПРС (27.01–27.12.1961). – Арк. 25.
53. Там само. – Ф. Р-6829. – Оп. 1. – Спр. 50. Стенограма третьої конференції товариства: протоколи, звітна документація (18.12.1955). – Арк. 31–32.
54. Там само. – Ф. 15. – Ф. 2. – Спр. 1982. Інформації, довідки відділу пропаганди та агітації ЦК КПРС (27.01–27.12.1961). – Арк. 87.
55. Там само. – Арк. 59.

SUMMARY**Oleksandr Lykyanenko****EDUCATORS' «ATHEISTIC GUARD» DURING DE-STALINIZATION PERIOD**

Faith and education hardly dealt in the Soviet society. How did the higher school influence the religiosity of the people? Where were the hit-points of science and religion? Was there a faith problem within the closed group of educators during «the wreath period»? This thesis is called to cover those questions.

Keywords: atheism, religion, pedagogical institute, students, teachers, destalinization.

Георгій Филипович

РОЛЬ ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО В САМОЗБЕРЕЖЕННІ ДІАСПОРИ УКРАЇНЦІВ

Йдеться про діяльність патріарха УГКЦ Йосифа Сліпого спрямовану на етноконфесійну і культурну консолідацію українців діаспори в умовах кризи і нестабільності міжрелігійних відносин. Ідея патріархату, яку послідовно втілював предстоятель УГКЦ, стала ключовою в цих процесах, забезпечивши врешті Церкві авторитетний статус в християнській родині та зберігши українців від асиміляції і знищення.

Ключові слова: УГКЦ, патріарх Йосиф (Сліпий), національна консолідація, етнорелігійна ідентифікація.

У 2012 році, коли виповнюється 130 років з дня народження митрополита Української Греко-Православної Церкви Канади Іларіона (Огієнка) і 120 років з дня народження Патріарха Української Греко-Католицької Церкви, Сповідника віри Йосифа Сліпого, з особливою актуальністю постає проблема ролі особистості в історії, значення релігійних діячів в консолідації віруючих Церкви, в ідентифікації українських християн за кордоном. Ці дві могутні фігури зіграли вирішальну роль в історії українських православних і греко-католицьких віруючих в другій половині ХХ століття. Окормлюючи свою паству практично в одну історичну епоху, її лідери долучилися до формування самодостатніх Українських Церков. Їхня діяльність може бути визнана взірцевою, своєрідним золотим віком у етноконфесійній консолідації та ідентифікації українців за кордоном. Форми, стиль і методи керування Церквами, які впровадили і митрополит Іларіон, і патріарх Йосиф, подають приклад багатьох ініціатив, які працювали б і сьогодні, згуртовуючи українців діаспори, кількість яких нині зростає.

Предстоятелі названих Церков опинилися за кордоном не з своєї волі, а в силу історичних обставин – тоталітарної політики комуністичного